

VÁLASZ ÁDÁM ANTAL BÍRÁLATÁRA

Mindenekelőtt hálásan köszönöm Ádám Antal professzor dicsérő mondatait és megtisztelő gondossággal megfogalmazott véleményét, amelyben az összegző, átfogó megállapítások mellett figyelmet mutat a részletek iránt is, mindezzel nagyban segítve munkám folytatását.

A bírálatban megfogalmazott felvetésekre a következőkben válaszolok.

I.

A bírálat első része a pluralista axiológia és a komplex humán biztonság összefüggéseire mutat rá. Ez alkalmat kínál számomra, hogy most – legalábbis az utalások szintjén – valamelyest kiegészítsem az értekezés gondolatmenetét, és az elemzés keretei közé vonjam e fontos fogalmakat.

Egyetértek bírálóm azon álláspontjával, amelyet „Bölcsélet, vallás, állami egyházjog” című monográfiájában¹ fejt ki. Egy szó szerinti idézettel kezdem: *„A humán biztonság fogalma nem zárja ki sem az állambiztonság, sem a nemzetközi biztonság vagy kollektív biztonság követelményét és védelmét. Mellőzhetetlennek tartja azonban az emberi méltóság kiemelt szolgálatát, az emberi jogok és az alapvető szabadságok érvényesülését, a kivetettek, a hátrányos helyzetűek, a testi és szellemi fogyatékosok előnyösen megkülönböztetett védelmét, az éhínség, a szegénység, a munkanélküliség, a tiltott diszkrimináció elleni védelmet [...] a szervezett és egyéb bűnözés, a terrorizmus [...] elleni [...] összehangolt fellépést. [...] A human security elvileg tehát korszakunk valamennyi veszélyétől és ártalmától való mentességet jelent. [...] A humán biztonsághoz elválaszthatatlanul kapcsolódik a védelem, az ún. human security defence, és a megelőzést, elhárítást, helyreállítást is magába foglaló oltalom, a safety elérése.”* A szerző ezt követően leszögezi, hogy a humán biztonság egészenek, valamint összetevőinek szabályozásához előfeltétel az elmélyült kutatómunka és a sokszempontú egyeztetés. Magas szintű döntésekre van szükség a célok, a feladatok, az alapelvek, a jogok, a köteleességek és a tilalmak rögzítésekor: tisztázandó a megelőző, a védelmi, valamint a helyreállítási feltételek és feladatok tartalma az egyes szintekre vonatkozóan – mindemellett a felelősségi köröknek és a szankcióknak is átláthatóaknak kell lenniük.

Úgy vélem, hogy éppen ezeknek a kérdéseknek a megválaszolatlansága, illetve a fogalmak definiálatlansága vezet ahhoz, hogy a „biztonság” mint retorikai bűvszó bármikor sikerrel bevethető a politikai, szakpolitikai és jogi viták során. Ha a „biztonság” a tét, akkor sem a célok, sem a célokhoz rendelhető eszközök tekintetében nem korlátozza semmi a közhatalom gyakorlóját.

II.

Áttérve a bírálat következő részére: egyetértek Ádám professzor azon kiegészítésével, hogy hazai kontextusban kiemelt fontosságúnak kell tekintenünk a civil szerveződések szerepét – illetve lehetséges szerepét – a humán biztonság megteremtésében. Ezt akkor sem vitathatjuk, ha tisztában vagyunk a közhatalmi és rendészeti kiszervezés kockázataival, veszélyeivel.

III.

Ádám professzor egy másik helyen tett kiegészítésével ugyanakkor vitába szállnék. Opponensem az etnokorrupció témája kapcsán kinyilvánítja, hogy a magyarországi kisebbségi

¹ Lásd Ádám Antal: *Bölcsélet, vallás, állami egyházjog*, Pécs, Dialóg Campus, 2007, 86–87.

joganyag – azon belül is a nemzetiségi hovatartozás kinyilvánításával kapcsolatos szabályok – közelmúltbeli módosítását progresszívnek tekinti.

Ezzel szemben, az én megítélésem szerint nem csökkenti az etnokorrupció lehetőségét a nemzetiségek jogairól szóló új, 2011-ben elfogadott törvény² azon rendelkezése, amely szerint a nemzetiségi választói névjegyzékbe lényegében fel kell venni mindenkit, aki kérelme alátámasztásául az adott nemzetiséghez tartozásáról nyilatkozatot tesz.

Indokolhatatlannak tartom másfelől azt, hogy a jogalkotó a passzív választójog gyakorlásának feltételül a nemzetiséghez tartozást szabja. A nemzetiségi képviselők és képviselő-jelöltek nemzetiségi hovatartozását előíró szabály normatív – képviselet-elméleti – szempontból védhetetlen: a képviselet ugyanis nem más, mint a választópolgári közösség döntéshozatali jogának gyakorlása egy operatív testület által; tehát a képviselőtestület tagjainak nem kell rendelkezniük a képviselt közösség attribútumaival. A normatív szempontok mellett a hazai tapasztalatok alapján is állítható, hogy adott esetben hitelesen és eredményesen tudják képviselni egy-egy kisebbségi közösség érdekeit olyan személyek, akik származásuk szerint nem tagjai a közösségnek. Nem számít kivételesnek, hogy egy nem roma származású, ám a roma kisebbséggel házasság vagy más szoros emberi kapcsolat révén sorközösséget vállaló személy látja el egy roma közösség helyi szintű képviseletét. A közösség bizalmának alapja ilyen esetekben a jelölt iskolázottsága, közéleti jártassága, társadalmi kapcsolatrendszere; a bizalom záloga pedig a jelölt elkötelezettsége. Problematikusnak találom azt is, hogy a nyelv és a hagyományok ismeretét csak a jelöltől kívánja meg a törvény, a szavazóktól nem.

Összegzésképpen: véleményem szerint a nemzetiségek esetében semmiképpen sem a passzív, hanem az aktív választójog korlátozása lett volna helyes út, a nemzeti hovatartozás kritériumainak meghatározása révén.

IV.

Feltétlenül reagálni szeretnék – amennyire az opponensnek adott válasz műfaji és terjedelmi keretei engedik – Ádám professzor azon felvetésére, amely szerint nem csak kirekesztett etnikai közösségeket, hanem egyéb hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat is sújthat a túlzott közhatalmi fellépés, illetve a kriminalizáció. Két ilyen csoportot emel ki: a szegényeket általában (a „létfelmaradás alatt tengődőket”), illetve a hajléktalanokat.

A megadott szempontot követve, elsőként a magyarországi hajléktalanok helyzetét vetem össze a hazai roma kisebbség helyzetével. A kriminalizáció és túlzott közhatalmi fellépés (angol kifejezéssel: „overpolicing”) egyéb irányú megnyilvánulásával kapcsolatban lényeges különbséget látok a két életviszony jogi megítélésében. Míg az etnikai profilalkotás az intézményesített diszkrimináció olyan formája, ahol az egyediségükben jogszerű cselekmények (rendőri igazoltatások) állnak össze jogsértő, diszkriminatív gyakorlattá; addig a közelmúlt jogalkotási fejleményei minden szinten jogszerűvé teszik a hajléktalanokkal szembeni fellépés eseteit. Az intézkedés alapjául szolgáló profilt a hajléktalanok esetében tehát a jogalkotó kodifikálja – nem pedig a jogalkalmazói gyakorlat alakítja ki. Az etnikai ismérvekre alapozott igazoltatások esetében ez sem politikai, sem alkotmányjogi indokok miatt nem történhetne meg, hiszen a faji diszkrimináció széles körben elfogadott definíciója szerinti tilalomba ütközne. Ezzel szemben a magyar jogalkotó – az Alaptörvény negyedik módosításában és alacsonyabb szintű jogszabályokban is kifejezésre juttatott – jogértelmezése szerint a hajléktalanság komplex társadalmi problémája büntetéssel is kezelhető; nem csak szociális intézkedésekkel, segítségnyújtással. Ez a jogértelmezés mind hazai, mind

² 2011. évi CLXXIX. törvény 53. §.

nemzetközi szinten erőteljes kritikát váltott ki: ebben a körben említhető az Alkotmánybíróság határozatban közzétett álláspontja,³ az ENSZ mélyszegénységért és emberi jogokért felelős raportőrének jelentése, valamint hazai jogvédő szervezetek és a FEANTSA (egy hajléktalanokkal foglalkozó európai szervezeteket tömörítő ernyőszervezet)⁴ számos tiltakozó megmozdulása, szakmai állásfoglalása, amelyekben nemzetközi egyezményekre és európai uniós normákra hivatkoztak.⁵

Noha a téma túlmutat a disszertáció keretein, megemlíteném az áthallások a hajléktalanok kriminalitásáról szóló társadalmi diskurzus és a „cigánybűnözés”-ről szóló közbeszéd között. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának oktatójaként több hallgató kutatómunkáját kísértem figyelemmel az utóbbi időben, akik olyan bűncselekmények médiában való megjelenítését elemezték, ahol a feltételezett elkövetők hajléktalanok voltak. A vizsgálatok eredményei szerint a közvélemény – és a sajtó – hajlamos esszenciális kapcsolatot feltételezni a hajléktalanság és a kriminalitás között. Az is megemlíthető, hogy például A Város Mindenkié Csoport jogvédő aktivistái szerint eleve degradáló a „hajléktalan” kifejezés főnévi használata, mivel a hajléktalanság nem inherens tulajdonsága egy személynek, és emiatt a melléknévi használat („hajléktalan emberek”) ajánlott.⁶

Ádám professzor gondolatébresztő felvetése nyomán röviden vázolom tapasztalataimat és feltételezéseimet a szegénység kriminalizálásának kérdéskörét illetően is.

Először is, úgy vélem, hogy ha a szegények társadalmi megítélését összevetjük a romákéval, akkor valószínűleg nem áthallások vagy párhuzamok tűnnek fel, hanem sokkal inkább olyan jelenségek, amelyeket a társadalomtudomány az interszekcionalitás fogalmával magyaráz. Interszekcionalitásról olyankor beszélünk, amikor egy marginalizált társadalmi csoport helyzetét két vagy több hátrányt okozó tényező összejátszása határozza meg. Jelen esetben a szegénység és az etnicitás által együttesen teremtett csapdával kell foglalkoznunk.

Úgy tapasztalom ugyanis, hogy Magyarországon sem a társadalom, sem a politikai erők nem tekintik oly módon kollektív bűnbaknak a szegényeket, mint ahogyan a romákat. Sőt, megfigyelhető például, hogy mind a domináns közbeszéd, mind a mérsékelt konzervatív politikai diskurzus, mind a szélsőjobb oldali retorika gondosan differenciál, ha szegényekről, illetve szegénységről van szó: eszerint vannak „önhibájukon kívül szegények”, és van „tisztességes szegénység” – másrészt pedig (kimondva vagy kimondatlanul) ott vannak a szegény romák, és ott van a romák szegénysége. A szegénység kriminalizálása is mintha elsősorban a szegény romákat sújtaná. Különösen szembetűnő ez egy olyan tipikus helyzetben, amikor a vonatkozó jogszabály koncepciója egyáltalán nem „szegényellenes”: a gyermekvédelmi törvényről⁷ van szó, amely – elvben – nem teszi lehetővé, hogy egy gyermeket amiatt vegyenek állami gondoskodásba, mert a családja anyagi helyzete nem megfelelő. Kutatási eredmények alapján⁸ azonban feltételezhető, hogy a magyarországi gyermekvédelmi hatóságok gyakorta diszkriminatív és jogsértő módon, pusztán anyagi okok miatt szakítanak el roma gyermekeket

³ 38/2012. (XI. 14.) AB határozat.

⁴ FEANTSA – European Federation of National Organisations Working With the Homeless.

⁵ Európai Emberi Jogi Egyezménye, Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Európai Unió Alapjogi Charta, Európai Szociális Charta.

⁶ Lásd:

http://avarosmindenkie.blog.hu/2012/06/09/a_hajlektalan_emberek_abrazolasa_a_mediaban_javaslatok_a_sajto_munkatarsainak

⁷ 1997. évi XXXI. törvény. a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról.

⁸ Európai Roma Jogok Központja: *Életfogytiglan. Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*, Budapest, ERRC, 2011, <http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf>

a családjuktól. Tehát, a progresszív törvényi elv, amely szerint „a szegény szülő is lehet jó szülő”, mintha csak a nem roma szülőkre vonatkozna – a roma szülők esetében azonban a szegénység egyenlő a gyermekveszélyeztetés bűnével, illetve annak kockázatával.

Sajnálom, hogy az imént vázolt gondolatok további kifejtésére, kidolgozottabb hipotézisek felállítására jelen válasz keretei között nincs módom.

Befejezőként ismételen köszönöm Ádám professzor alapos bírálatát, mellyel iránymutatást és inspirációt is ad kutatásaim folytatásához. Köszönöm továbbá a szakmai tevékenységemet méltató meleg szavakat, valamint azt, hogy a doktori mű elfogadását javasolja.

Budapest, 2013. augusztus 30.

Pap András László sk.